

Бранислав Ивановић

Универзитет у Београду – Филолошки факултет

ivanovic.branislav17@gmail.com

СРЕДЊЕВИСОКОНЕМАЧКЕ ЈУНКЦИЈЕ КАО
СТРУКТУРНИ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ

Апстракт: *Редефинисано схватање поликомпонентности као дистинктивног обележја фразеологизама омогућило је издвајање посебне фразеолошке супкласе под називом структурни фразеологизми, која је у досадашњим истраживањима фразеологије савременог немачког језика, али и фразеологије минулих епоха у његовом историјском развоју остала неоправдано непроучена. Структурни фразеологизми дефинишу се као периферна и малобројна група фразеологизама, која обједињује све вишечлане јункције и предлоге. Од осталих прототипичних фразеологизама структурни се у формалном смислу разликују, између осталог, и по томе што у својој структури изузетно ретко садрже базични елемент. За разлику од већине фразеологизама из центра фразеологикона, структурни фразеологизми у функционалном смислу не представљају јединице примарне или секундарне номинације, већ првенствено служе морфосинтакској и логичко-семантичкој организацији ширих језичких структура: фраза, реченица и текста, док се на семантичком нивоу издвајају својим категоријалним значењем. Од прототипичних фразеолошких супкласа ови се фразеологизми разликују и по типизираним процесима примарне фразеологизације, немогућности флексије било које од компонената, али и израженој могућности фразеолошке инкорпорације. Највише сличности показују са геминатним и моделираним фразеологизмима у ужом смислу, и то првенствено у погледу могуће редупликације, хомоморфности и ретке фразеолошке везаности компонената.*

Кључне речи: *структурни фразеологизми, примарна фразеологизација, редупликација компонената, базични елемент, инкорпорација фразеологизама.*

Abstract: *On the basis of a newer concept of polylexicity, there has been defined a special subset of the so-called structural phraseologisms, which have not received much attention in synchronic and diachronic German phraseology so far.*

Structural phraseologisms are few and they include multi-element conjunctions and prepositions. Their main function is within the intralingual organisation of segments above the word level: phrases, sentences and texts. Their main semantic characteristic is their generalized categorial meaning.

This paper aims to establish and qualify systemic formal features of structural phraseologisms in Middle High German based on multi-element conjunctions. Their main characteristics are as follows: their primary phraseologization is predictable, they seldom have a base component, they preserve relicts from older linguistic periods, they allow reduplication of components, as well as frequent phraseological incorporations.

Keywords: *structural phraseologisms, primary phraseologisation, component reduplication, basic component, phraseological incorporation.*

1. Увод

Јункције у средњевисоконемачком језику (1050–1350, у даљем тексту срвн.), централној језичкој епохи у историјском развоју немачког језика, представљају посебну врсту речи, за коју су до сада превасходно биле заинтересоване морфологија и синтакса срвн. периода: прва дисциплина у смислу дефиниције врсте речи, а друга из перспективе њихове функције у ширим синтаксичким целинама. Као самостална врста речи јункције се у дијахронијској литератури са предлозима и интерјекцијама збирно подводе под терминолошки хипероним *партикуле* (нем. *Partikeln*), односно *непроменљиве* врсте речи (нем. *Indeclinabilia*) и традиционално се са своје стране деле на конјункције и субјункције. Функција ове врсте речи је успостављање одређених логичко-семантичких, а тиме и синтаксичких односа у ширим синтаксичким структурама.¹ У овом погледу јункције су сличне предлозима, али се од њих као посебне врсте речи и у срвн. епохи и у савременом немачком језику разликују по томе што немају валентност.²

За разлику од много јаснијих синтаксичких односа у савременом немачком језику, који оправдавају поделу јункција на две посебне врсте речи, конјункторе и субјункторе³, наведена подела на конјункције и субјункције у срвн. језику мора се схватити искључиво условно с обзиром на то да се јункције у старијим језичким периодима не могу сматрати апсолутним маркерима синтаксичких односа.⁴ Тако се паратактички однос у срвн. периоду често не може потпуно јасно дистинговирати од хипотактичког искључиво на основу ове врсте речи с обзиром на њихов често факултативни карактер и још увек неустаљену позицију финитума и у главној и у зависној реченици, али и с обзиром на висок степен њихове широкозначности у овом језичком периоду. Из широкозначности проистиче и њихова изражена полифункционалност, тачније чињеница да се истом јункцијом могу изразити веома различите логичко-семантичке релације и у паратактичким, али и у хипотактичким

¹ Hermann Paul, *Mittelhochdeutsche Grammatik*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 2007, p. 387.

² Gisela Zifonun, Ludger Hoffmann, Bruno Strecker et al., *Grammatik der deutschen Sprache. Band 1*, Berlin-New York, Walter de Gruyter, 1997, p. 60.

³ У депенденцијалној морфосинтакси савременог немачког језика не постоји више јединствена врста речи везник. Везник као самостална врста речи из традиционалне граматике у депенденцијалној је подељена на две самосталне: конјункторе и субјункторе, што је у потпуности мотивисано пре свега различитим позицијама финитума после конјунктора/субјунктора. Уп. Annette Ćurović, Branislav Ivanović, Smilja Srdić et al., *Deutsch-serbische kontrastive Grammatik. Teil IV: Partikeln*, Hamburg, Verlag Dr. Kovač, 2017, pp. 161–197; Ulrich Engel, *Deutsche Grammatik*, München, Iudicium, 2004, pp. 397–411, 426–431.

⁴ Јасно одређење синтаксичких односа у старим језичким слојевима изузетно је деликатан задатак. Сматра се да много више од јункција хипотактичке односе могу да маркирају остала језичка средства: глаголски модус, феномен прономиналног померања (нем. *Pronominalverschiebung*, f), постпонираност синтаксичке целине, ортотона позиција финитума. Уп. и Karl Brugmann, *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen*, Berlin und Leipzig, Walter de Gruyter & CO, 1922, p. 656.

структурама. Исти елемент, дакле, у срвн. епохи може преузети улогу и конјункције и субјункције⁵, нпр:

Ich reit engegen dem bürgetor, da stuont ein riter vor.

(паратактички однос, локално значење)

[...] ze münster, da man ambet tete.

(хипотактички однос, локално значење)

*Eß tæte eim kranken manne wê, [...], da der frost sus an in slüege.*⁶

(хипотактички однос, кондиционално значење)

По свом пореклу срвн. јункције спадају у рецентну и секундарну врсту речи јер оне *примарне* и *једночлане* настају конверзијом од већ етаблираних старијих врста речи: најчешће од темпоралних и модалних прилога, али и еквативних партикула, нпр. срвн. *dô*, *swanne/swenne* или *swie*, као и конверзијом показне заменице *daß* у номинативу/акузативу средњег рода.⁷ *Секундарне* и *вишечлане* најчешће настају различитим комбинацијама између примарних јункција међусобно или између примарних јункција са другим врстама речи у готово типизираним процесима примарне фразеологизације са елементима граматикализације.

2. Вишечлане срвн. јункције из фразеолошке перспективе

Вишечлане срвн. јункције могу се посматрати и из фразеолошке перспективе, пре свега захваљујући чињеници да се на све њих, као и на све остале фразеологизме немачког језика, ма којој језичкој епохи или фразеолошкој супкласи припадали, односе сва три облигаторна дистинктивна фразеолошка обележја: лексикализованост (нем. *Lexikalisierung*, *f*), у системском смислу реч је о јединицама (фразео)лексикона срвн. језика, репродуктивност (нем. *Reproduzierbarkeit*, *f*) с обзиром на то да се на нивоу употребе у одређеној епохи користе као већ готове структуре, али и поликомпонентност њихове форме (нем. *Polylexikalität*, *f*) јер се састоје од најмање два лексичка елемента.

При разматрању јункција из фразеолошке визуре управо је схватање поликомпонентности од круцијалног значаја јер се у различитим школама немачке фразеологије⁸ ово обележје различито одређује, из чега проистичу

⁵ Jürg Fleischer & Oliver Schallert, *Historische Syntax des Deutschen*, Tübingen, Narr Francke Attempto Verlag, 2011, pp. 151–156; Wilhelm Schmidt, *Geschichte der deutschen Sprache*, Stuttgart-Leipzig, S. Hirzel Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft, 1996, pp. 274–276; Otto Behagel, *Deutsche Syntax. Eine geschichtliche Darstellung. Band III: Die Satzgebilde*, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1928, pp. 53–355.

⁶ Примери преузети из: Behagel 1928: 92, 96, 98.

⁷ Hermann Paul, *Deutsche Grammatik. Band IV: Syntax (Zweite Hälfte)*, Halle (Saale), VEB Max Nimeyer Verlag, 1959, pp. 224–228, 241; Agnes Jäger, „it eyne ander manier dan nu”. *Historische Variation bei Vergleichskonstruktionen*. Y: *Grammatische Variation. Empirische Zugänge und theoretische Modellierung*, Marek Konopka & Angelika Wöllstein (Hrsg.), Berlin-Boston, 2017, p. 74.

⁸ Као резултат подељености Немачке у другој половини XX века, профилисале су се две фразеолошке школе. Прва, нешто старија, често називана „источном” или „класичном” настала

и дивергентни ставови о томе које вишечлане лексикализоване структуре спадају у фразеолошки инвентар немачког језика.

3. Новије схватање обележја поликомпонентности фразеологизама

Под поликомпонентношћу се у фразеологији подразумева чињеница да се сваки фразеологизам у формалном смислу састоји од минимално две речи, за које је у немачкој фразеологији етаблиран термин (фразеолошка) компонента (нем. (*phraseologische*) *Komponente*).⁹ Уз већ наведена облигаторна фразеолошка обележја, али и факултативна обележја синтаксичко-семантичке стабилности (нем. *syntaktisch-semantische Stabilität*) и идиоматичности (нем. *Idiomatizität, f*), која су изразито градуелног карактера и која су у високом степену везана искључиво за централне фразеолошке супкласе, поликомпонентност представља основ за утврђивање тога које вишечлане јединице спадају у фразеолексикон једног језика.¹⁰

И у „класичној” немачкој фразеолошкој школи, али и у каснијим истраживањима о поликомпонентности у квантитативном погледу постоји потпуно унисон став: за конституисање фразеологизма неопходне су најмање две компоненте¹¹, при чему се ово обележје у старијем приступу додатно

је 60-их година XX века у некадашњој Немачкој Демократској Републици и била је под веома јаким утицајем тадашње совјетске фразеологије. Друга је нешто млађа, настала је средином 70-их година XX века, често је називана и „западном” и у свом изворном облику се везује за германистику на Универзитету у Цириху. „Класична” школа је у основи била темељ данашње немачке фразеологије јер велики број термина, класификација и дефиниција, којима се оперише и у савременим фразеолошким истраживањима, потиче из ње. У почетку веома често изразито супротстављене у суштинским ставовима по питању терминологије, могућих дефиниција фразеологизама и њихове класификације, што се и данас у великој мери рефлектује у немачкој фразеологији, почетком 90-их година XX века постају све комплементарније. У овом смислу је фразеологија немачког језика и данас вероватно „најподељенија” дисциплина германистичке лингвистике, а то се огледа у великом броју различитих термина за исти феномен, али и у често супротстављеним и неоправдано апсолутизованим категоризацијама истог феномена, посебно у „класичној” школи, што се неминовно одражава и на различите закључке у истраживањима. Све наведено често може да представља проблем у адекватној синтези различитих ставова. Уп. Бранислав Ивановић, *Рецесивна обележја немачких фразеологизама и тенденција нивелације према савременом језичком стању*, необјављена докторска дисертација, Београд, Филолошки факултет, 2012, р. 10.

⁹ Marjaš Sabitova, „Zur Entwicklung der Phraseologie als selbständiger linguistischer Teildisziplin in der Sowjetunion”. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache*, 98 (1977), pp. 117–118; Harald Burger, *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, Berlin, Erich Schmidt Verlag, 2003, p. 11; Wolfgang Fleischer, *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, Tübingen, Niemeyer Verlag, 1997, p. 82.

¹⁰ Fleischer 1997: 30; Klaus Dieter Pilz, *Phraseologie*, Stuttgart, J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1981, pp. 17–22; Christine Palm, *Phraseologie. Eine Einführung*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 1997, pp. 9–12, 29–32, 36; Burger 2003: 14–25.

¹¹ У литератури се јављају и усамљени ставови да у системском смислу постоје фразеологизми од једне компоненте. У немачкој фразеологији чак и постоје термини

посматрало и са квалитативног аспекта, и то из перспективе компонентског састава фразеологизма, а то значи да је у традиционалној немачкој фразеологији бар једна од компонената морала имати статус *базичног елемента* (нем. *Basiselement*, *n*), тј. морала је потицати из аутосемантичних врста речи (именица, глагол, придев, одређени број прилога), без обзира на њен семантички статус унутар фразеологизма.¹² На основу овакве дефиниције поликомпонентности доњу границу фразеоексикона традиционално су представљали *апикални фразеологизми* (нем. *eingipflige Phraseologismen*), они са једним базичним елементом, нпр., *an Bord, einen heben, dem Vernehmen nach, meines Erachtens*.¹³ Још ужа схватања поликомпонентности као устаљеног синтагматског низа од минимално два базична елемента¹⁴ и у класичној школи су остала усамљена.

На овај начин у традиционална проучавања фразеологије савременог немачког језика нису била укључена испитивања лексикализованих и репродуктивних структура без базичних елемената, нпр., *von...wegen, um...willen, bis auf, als ob, auf dass*, што је за последицу имало да су одговарајуће коокуренције из минулих језичких епоха, нпр., срвн. *biz an, bis ūf, unz(e) an, unz(e) in*¹⁵, *āne daβ, ūf daβ*, и у историјској фразеологији остајале ван научних разматрања. У жељи да се предмет фразеологије прошири и на овакве структуре, у новијим радовима се поликомпонентност схвата искључиво са квантитативног аспекта: присуство базичног елемента у квалитативном смислу не представља више *sine qua non* за фразеолошки минимум, већ устаљени низ од најмање две компоненте, без обзира на то из које врсте речи потичу.¹⁶ Ово је довело до ширења граница фразеолошког инвентара и

уникомпонентни фразеологизам (нем. *Einwortphraseologismus*, *m*) и уникомпонентни идиом (нем. *Einwortidiom*, *n*), чиме се релативизује обележје поликомпонентности, а као структуре које се именују наведеним терминима наводе се примери *Gernegroß* или *Damoklesschwert*. Овде није реч о фразеологизмима, већ о именичким *бахуврихи* сложеницама, чије је значење идиоматизовано и не проистиче на логичан начин из етаблираних значења сваке од конституената по чему личе на прототипичне фразеологизме. Уп. Antje Heine, „Wie viel Polylexicalität braucht ein Phraseologismus?“. У: *Europhras 2008*, Jarmo Korhonen, Wolfgang Mieder, Elisabeth Pirainen et al. (Hrsg), Helsinki, Institut für moderne Sprachen, 2010, p. 12; Sofija Bilandžija, *Slaganje u skandinavskim jezicima – prototip i periferija*, Beograd, FOKUS, 2017, pp. 105–106, 111–112; Jelena Kostić-Tomović, *Tvorba reči u savremenom nemačkom jeziku*, Beograd, FOKUS, 2013, pp. 88–89, 102–104.

¹² Fleischer 1997: 29, 82; Jürg Häusermann, *Phraseologie. Hauptprobleme der deutschen Phraseologie auf der Basis sowjetischer Forschungsergebnisse*, Tübingen, Niemeyer Verlag, 1977, pp. 18–34; Marija Stepanova & Irina Černyševa, *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*, Moskau, Verlag „Hochschule“, 1975, pp. 214–226.

¹³ Fleischer 1997: 83.

¹⁴ Josip Matešić (yp.), *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik*, Zagreb-München, Nakladni zavod Matica hrvatske-Verlag Otto Sagner, 1988, p. V.

¹⁵ Наведена четири предлога истовремено су и једини вишечлани предлози у срвн. епохи. Уп. Paul 2007: 339.

¹⁶ Burger 2003: 15–16, 36.

издвајања посебне фразеолошке супкласе *структурних* или *синсемантичних фразеологизама* (нем. *strukturelle/synsemantische Phraseologismen*).

4. Шта су структурни или синсемантични фразеологизми?

Структурни фразеологизми су посебна фразеолошка супкласа, која је у новијим истраживањима фразеологије савременог немачког језика издвојена пре близу двадесет година на основу наведеног редефинисаног и ширег схватања обележја поликомпонентности, али и на основу њихове функције. Реч је о квантитативно прилично ограниченом подскупу фразеологизама, готово по правилу без иједног базичног елемента у својој унутрашњој структури, који у себи обједињује два подскупа – вишечлане јункције и вишечлане предлоге.¹⁷ Ретко присутан базични елемент показује одређене специфичности у односу на већину осталих фразеолошких супкласа, од којих се структурни фразеологизми додатно разликују и са функционалног аспекта. Они не спадају у јединице примарне или секундарне номинације, већ имају искључиво интралингвалну функцију морфосинтаксичког и логичко-семантичког структурисања јединица изнад нивоа речи: фраза, реченица и текста у целини. С обзиром на функцију, али и инхерентна обележја, структурни фразеологизми се квалификују као *периферна* фразеолошка супкласа. У фразеологији српн. језика ова фразеолошка супкласа се први пут спомиње 2006. године под данас мање познатим називом *синсемантични фразеологизми*.¹⁸

Ма колико да је издвајање структурних фразеологизама иницијално обећавало бар делимично померање тежишта у истраживањима синхроничке фразеологије са глобалних и компонентних идиома, односно са пословица, крилатица и геминатних фразеологизама у дијахроничкој фразеологији, они су у обе фразеолошке перспективе до данас остали потпуно неистражени.

5. Циљ, корпус и метод рада

Фразеологија српн. периода се и данас сматра слабо истраженом облашћу германистичке лингвистике. У фокусу не тако честих истраживања ове епохе превасходно су се налазиле пословице, крилатице и геминатни фразеологизми, док се пажња истраживача тек током последње деценије окреће осталим типовима фразеологизама, пре свега колокацијама и идиомима.¹⁹

¹⁷ Burger 2003: 16; Christine Römer & Brigitte Matzke, *Lexikologie des Deutschen. Eine Einführung*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 2005, pp. 158–159.

¹⁸ Jesko Friedrich, *Phraseologisches Wörterbuch des Mittelhochdeutschen*, Tübingen, Max Nimeyer Verlag, 2006, pp. 31–32.

¹⁹ Harald Burger, „Alte und neue Fragen, alte und neue Methoden der historischen Phraseologie“. У: *Aspekte der historischen Phraseologie und Phraseographie*, ур. Natalia Filatkina et al., Heidelberg, Universitätsverlag WINTER, 2012, p. 2.

Циљ овог истраживања је да се поред наведених општих фразеолошких обележја поликомпонентности, лексикализованости и репродуктивности уоче и квалификују додатна и специфична обележја вишечланих јункција у наведеној епохи, која ове фразеологизме приближавају прототипичним, односно по којима се структурни фразеологизми у наведеном периоду удаљавају од прототипичних.

Срвн. језик је у овом контексту од значаја због чињенице да ова фразеолошка супкласа у наведеној језичкој епохи до сада није описана, чиме се употпуњује тренутно фрагментарна слика о конвергентним и дивергентним односима између различитих типова фразеологизама у старијим језичким периодима, а истовремено се омогућава и јасније полазиште за проучавање каснијих дијахронијских промена код ове периферне супкласе. Вишечлани предлози нису укључени у истраживање јер је њихов број у срвн. језику занемарљив и ни на који начин не би допринео квалитативно другачијем закључку.

С обзиром на то да се структурни фразеологизми не лематизују у фразеолошким речницима, корпус за истраживање обухвата све вишечлане срвн. јункције (укупно 50), које се наводе у следећим изворима: *Mittelhochdeutsche Grammatik*²⁰ Хермана Паула (Hermann Paul) из 2007. године (стр. 413–432) и *Deutsche Syntax. Eine geschichtliche Darstellung. Band III*²¹ Ота Бехагела (Otto Behaghel) из 1928. године (стр. 53–355). У складу са предоченим циљевима, у раду се не оперише статистичким вредностима.

6. Примарна фразеологизација код срвн. вишечланих јункција

У формалном смислу примарна фразеологизација вишечланих срвн. јункција настаје врло различитим процесима. Најдоминантнији су *хомоморфна* и *хетероморфна експанзија*. Заједничко за оба процеса је присуство већ етаблиране примарне јункције као базног елемента, која се код хомоморфне фразеологизације проширује другом примарном јункцијом, нпр., *also und*, *(al)so daß* или *und(e) daß*. Код хетероморфне експанзије, која је много разнороднија од првог типа, примарна јункција се најчешће проширује елементима из различитих врста речи, али и предложним и номиналним фразама, при чему су могуће следеће комбинације:

- примарна јункција + предлог: *umbe daß, durch daß, von daß, âne daß, uf daß*
- примарна + секундарна јункција: *umbe daß daß, durch daß daß*
- примарна јункција + прилог: *nu(n) daß, danne daß*

²⁰ Граматика средњевисоконемачког језика.

²¹ Синтакса немачког језика. Дијахронијски приступ. Том III.

- примарна јункција + нефлектирани облик заменице: *(ent)wëder ... oder, wëdar ... noh, enwëder ... noh, newëdir ... noh*
- примарна јункција + брoј: *beidiu ... und*
- примарна јункција + предлог + прилог: *da mite und/daß, dar nâch und*
- примарна јункција + предложна фраза: *nach dem male daß, aus ursach daß*
- примарна јункција + номинална фраза: *die wîle daß/und(e)*

Конверзиона примарна фразеологизација не подразумева присуство срвн. примарне јункције као базног елемента, већ прекатегоризацију различитих фраза и њихову граматикализацију. У питању су комбинације прилога и предлога, нпр. *da enzwischen, sît hêr*, али и прекатегоризација предложне, односно адјективске фразе у вишечлану јункцију, нпр. *innen des, under des, ze erist, unter diu, si(n)t dem male, dem gelîche als*.

Редупликациона фразеологизација може се посматрати као посебан тип: *so ... so, so ie ... so ie* или *wëder ... wëder*. У основи овако насталих срвн. јункција налазе се генерички прилози или нефлектирани облици заменице.

Наведени формални процеси примарне фразеологизације код ове периферне фразеолошке подгрупе су на семантичком нивоу праћени преласком од конкретног ка уопштеном категоријалном значењу (темпорално, каузално, локално, концесивно, консекутивно, модално, кондиционално), по чему се структурни фразеологизми разликују од централних и прототипичних фразеолошких супкласа.

7. Стабилност компонентског састава срвн. вишечланих јункција

Стабилност компонентског састава фразеологизма одређује се као немогућност или врло ограничена могућност елиминације одређене компоненте и могућност компонентских алтернација у основном облику фразеологизма.

Компонентски састав јункција у срвн. епохи показује само *релативан* степен стабилности с обзиром на то да одређене компоненте имају факултативни карактер, али и с обзиром на то да код одређених компонената постоји могућност алтернације, чиме настају дублети структурних фразеологизама. Највиши степен факултативности по правилу показује управо примарна јункција као компонента вишечланог синтагматског низа: *die wîle [daß], biz [und] so lang, ê [daß], unz(e) [daß], biz [daß], sît [daß], nu(n) [daß]*. Њена факултативност код двочланих коокуренција провоцира *дефразеологизацију* с обзиром на то да као резултат настаје једночлана јункција, која више нема обележје поликомпонентности и као таква не спада у фразеолексикон.

Поред факултативности, примарна јункција, али и генерички предлози као фразеолошке компоненте могу да буду захваћени *моноцентричним ал-*

мернацијама, нпр. *nach dem daß/und(e), da mite und/daß, die wile [daß]/und(e), sît [daß]/do, umb(e)/durch daß daß, innen/under des*. Компонентски „најотворенијим”. а тиме и најнестабилнијим срвн. структурним фразеологизмима сматрају се јункције које показују *бицентричну алтернацију* компонената, која за резултат има читав низ истозначних структурних фразеологизама: *wëdar/wëder/enwëder... noh/oder*.

8. Позициона стабилност компонената код срвн. јункција

За разлику од компонентске, позициона стабилност компонената код ових срвн. структурних фразеологизама је готово апсолутно изражена. Усамљен изузетак од наведене констатације представља реверзибилна јункција *beidiu ... und/und ... beidiu*. По овом свом обележју ова се периферна фразеолошка подгрупа разликује од већине прототипичних у срвн. периоду, за које је управо специфична позициона нестабилност и реверзибилност компонената, које се у фразеолексикону прогресивно смањују тек у млађим језичким периодима.²²

Позиција компонената код срвн. јункција је двојака: *адјацентна* и *дистантна*. Прва подразумева потпуни континуитет, односно непрекинутост синтагматског низа структурног фразеологизма нефразеолошким синтагматским низом конјункта или клаузе, док друга подразумева раздвојеност компонената структурног фразеологизма:

[...] *die heten sich der ruowe mit arebeit bewegen, durch daß si den gesten trosten wol den muot.* (адјацентност компонената)
 [...] *noh ni mag ni wëdar sar thes huses uuiht bidihan noh hera nidar stigan.*²³ (дистантност компонената)

Осим код моделираних и геминатних фразеологизама, код којих је дистантност компонената готово искључена, код свих осталих фразеолошких супкласа у свим епохама на нивоу употребе језика могуће су обе наведене позиције. Између срвн. јункција као структурних фразеологизама и осталих прототипичних фразеолошких супкласа може се, међутим, установити суштинска разлика: адјацентна и дистантна позиција компонената код структурних фразеологизама по правилу су у *дисјунктивном односу*, док код осталих фразеолошких супкласа зависе од формалне структуре и значења фразеологизма, али и од врсте текста, теме и интенције аутора, а то значи да

²² Бранислав Д. Ивановић, „Формална обележја компаративних фразеологизама у средњевисоконемачком језику”. *Филолог*, XII, 23, 2021, pp. 373–374; Бранислав Д. Ивановић, „Геминатни фразеологизми средњевисоконемачког периода”. *Анали Филолошког факултета*, I, 24, 2012, pp. 291–292; Harald Burger & Angelika Linke, „Historische Phraseologie”. У *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung. Zweiter Halbband*, Werner Besch, Oskar Reichmann, Stefan Sonderegger (Hrsg.), Berlin-New York: Walter de Gruyter, 1985, p. 2023.

²³ Примери преузети из: Behaghel 1928: 136, 337.

се један фразеологизам може реализовати и са адјактентном и са дистантном позицијом компонената, која може бити варијабилног карактера:

iems. schenkel vliegen (основни облик фразеологизма)

Des muosten vliegen schenkel. (адјактентна позиција)

*Ir schenkel ze bēden sīten/die sach man vliegen*²⁴ [...] (дистантна позиција)

9. Рефлекси старијег језичког стања код компонената унутар срвн. јункција

Посматрано из перспективе дијахронијске стабилности, одређене компоненте ових структурних фразеологизама у наведеном периоду показују рефлексе старијег језичког стања, што у различитим појавним облицима и на различитим језичким нивоима у одређеној мери јесте специфично за све фразеолошке супкласе с обзиром на спорији дијахронијски динамизам као инхерентно обележје фразеоексикона. У овом погледу се срвн. јункције као структурни фразеологизми не разликују од било које друге прототипичне фразеолошке супкласе.

Јункције у срвн. периоду показују рефлексе старијег језичког стања на фонетском, морфосинтаксичком и компонентском нивоу.

На фонетском нивоу се код појединих компонената ових фразеологизама може уочити присуство очуваног финалног полугласа као рефлекс некада присутног пуног вокала у старијој (старовисоконемачкој) епохи. Компонентски облик без апокопе финалног вокала је ређе апсолутно резистентан, нпр., *da mite und/daß*, а много чешће флукутира услед тенденција нивелације према актуелном срвн. стању с обзиром на то да је апокопа финалног вокала једно од најдоминантнијих обележја ове епохе: *unz(e) daß, und(e) daß, fur(e) daß, die wile und(e)*. Неке компоненте алтернативно могу да задржавају пун вокал у ненаглашеној позицији, нпр., *wēdar/wēder ... noh* или *newēdir ... noh*, што такође представља одраз старијег језичког стања.

На морфосинтаксичком нивоу предложне компоненте унутар јункција изузетно ретко могу да показују рецесивну генитивску валентност као рефлекс прајезичког стања. У питању је коокуренција *under des*.²⁵

На компонентском нивоу срвн. јункције у својој унутрашњој структури ретко могу да садрже *уникатне компоненте*, и то из подгрупе морфолошки везаних, што уједно представља и најеминентније фразеолошко обележје структурних фразеологизама с обзиром на то да се уникатне компоненте као

²⁴ Примери контекстуализације фразеологизма преузети из Friedrich: 2006, одредница *schenkel*.

²⁵ Бругман примећује да спојеви овог предлога са задржаном прајезичком генитивском валентношћу у немачком језику показују изражену тенденцију ка универбирању и преласку у прилоге: *unterdes(sen), unterwegs, untertags*. Уп. Karl Brugmann, *Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Zweiter Band. Zweiter Teil*, Straßburg, Verlag Karl J. Trübner, 1967, p. 835.

феномен јављају искључиво унутар фразеоексикона. Реч је о јункцији *unter diu*, код које се уочава још много пре срвн. периода изумро облик прајезичког инструментала показне заменице *daß*.²⁶

10. Редупликација компонената код срвн. јункција

Код срвн. јункција као структурних фразеологизама у ређим случајевима је могућа редупликација компонената: *wëder ... wëder, so ie... so ie, so ... so, dō ... dō, umbe/durch daß daß*. Без изузетка је реч о типу *унутрашње редупликације*,²⁷ а позиција редупликационих компонената може бити дистантна (чешће) и адјацентна (ређе). По могућности редупликације компонената, која уједно провоцира и њихову хомоморфност, структурни фразеологизми блиски су моделираним, али, за разлику од њих, редупликација код структурних фразеологизама *никада* није заснована на *полиптози* с обзиром на то да компоненте у оквиру срвн. вишечланих јункција најчешће воде порекло од непроменљивих врста речи (примарна јункција, прилог) или се, уколико је реч о генерички променљивим врстама речи, нпр., заменицама, такве компоненте јављају у свом нефлектираном облику (*wëder*). У погледу хомоморфности компонената, редупликациони структурни фразеологизми показују велику сличност са геминатним.

11. Могуће фигуре звучања код срвн. јункција

Код срвн. јункција са редупликационим компонентама може се условно говорити и о присуству алитерације (нем. *Stabreim, m*) и хомоителеутоније (нем. *Homoiteleton, n*) као старих фигура звучања, чиме се малобројни чланови ове групе фразеологизама у формалном смислу поново приближавају геминатним и моделираним фразеологизмима, али и великом броју пословица. За разлику од наведених супкласа, код којих фигуре звучања показују *серијски карактер*, код срвн. јункција као структурних фразеологизама њих много више треба посматрати као периферну појаву, која је уопштено чешћа у фразеологији минулих епоха него у савременом немачком језику²⁸.

12. Присуство базичног елемента

Јункције као структурни фразеологизми у срвн. епохи одликују се изузетно ретким присуством препознатљивог базичног елемента. Ове компоненте потичу или од именица, нпр., *die wile [daß]/alle [die] wile/die wile und(e)*, или од придева, *ze erist* и *dem geliche als*. Специфичност ретких

²⁶ Paul 2007: 218.

²⁷ Јелена К. Костић – Томовић & Бранислав Д. Ивановић, „Унутрашња редупликација у немачком језику између језичке историје и актуелних тенденција”. У *Компаратистичка истраживања. Зборник филолошких прилога у част проф. др Ради Станаревић*, Анђелка Крстановић & Љиљана Аћимовић (ур.), Бања Лука, 2019, pp. 249–250, 256–257.

²⁸ Ивановић 2021: 375.

базичних елемената код срвн. структурних фразеологизама огледа се у немогућности алтернатије категорије броја или факултативног атрибуирања именичке компоненте придевском, што у извесној мери јесте могуће код неких централних фразеолошких супкласа у истој епохи, нпр., *swigen sam die stummen/als ein stumbe* или *iem. als ein [bæßes] ei sin*, али и у изостанку флективног наставка код придевске компоненте: *ze erist*. Потпуна морфосинтаксичка замрзнутост базичних елемената код срвн. јункција у каснијем развоју немачког језика довешће до њиховог апсолутног удаљавања од категоријалних обележја врсте речи из које примарно потичу (срвн. именица *wile*, *f* > данас једночлани субјунктор *weil*) или до универбирања (данас *zuerst*).

13. Могућност инкорпорације у друге фразеологизме

Јункције као структурни фразеологизми у срвн. епохи имају још једно фразеолошко обележје, које је изузетно ретко код централних фразеолошких супкласа и које се по правилу везује за геминатне фразеологизме и колокације. Реч је о могућности *инкорпорације* у друге фразеологизме шире, а често и сложеније синтаксичке структуре и комплекснијег компонентског састава, најчешће идиоме и пословице.²⁹ Тако нпр., геминатни срвн. фразеологизам *von antlitze ze antlitze* може да постане део ширег срвн. идиома *iemn. von antlitze ze antlitze [ane] sehen*. У унутрашњој структури шире целине инкорпорисани фразеологизам, својеврсни *метафразеологизам*, показује две антагонистичке тенденције: најчешће није синтаксички нуклеус, али по правилу јесте семантички фокус новог и ширег фразеологизма. Статус овако инкорпорисаних геминатних или моделираних фразеологизама у теоријско-методолошком погледу је неупитан с обзиром на то да их и ужи и шири концепти немачке фразеологије сврставају у фразеолексикон.

Срвн. јункције као структурни фразеологизми такође се могу инкорпорисати у фразеологизме шире синтаксичке структуре, и то много чешће од фразеологизама из осталих супкласа, што је и очекивано с обзиром на њихову примарну функцију. Инкорпорација јункција као структурних фразеологизама такође показује две јасно антагонистичке тенденције, које су, пак, дијаметрално супротне у односу на могуће инкорпорације фразеологизама из центра фразеолексикона: вишечлана јункција као структурни фразеологизам представља без изузетка синтаксички нуклеус новонастале структуре, али никада не представља њен семантички фокус. Разлика у односу на фразеолошке инкорпорације из центра фразеолексикона је то што новонастала структура може, али не мора да подразумева изразиту сложеност синтаксичке структуре и комплексност компонентског састава новонасталог фразеологизма:

²⁹ Branislav D. Ivanović, „Morfosintaksičke specifičnosti nominalnih unikalnih komponenata u nemačkoj frazeologiji”. *Анали Филолошког факултета*, XXVI, II, 2014, pp. 48–49; Branislav Ivanović, „Uzroci izumiranja biblijskih frazeologizama u nemačkom jeziku”. *Philologia*, 4 (1), 2006, p. 29.

*wëder bein noch vleisch
so hôher berg, sô hôher tal
iem. ist swære, als ob ein bërc ûf sinem herzen læge*

У теоријско-методолошком погледу статус инкорпорисаних јункција у шире фразеолошке структуре може се двојачко интерпретирати, што се у основи своди на полазиште целог истраживања, тачније на дефинисање поликомпонентности као фразеолошког обележја. Ужи концепти немачке фразеологије ће у оваквим случајевима говорити искључиво о јункцијама као *релационим компонентама* фразеологизма, док ће данас уобичајени шири приступи у системској фразеологији немачког језика јункције схватати као *инкорпорисане структурне метафразеологизме*.

14. Закључак

Новије схватање поликомпонентности фразеологизама, које се у немачкој фразеологији дефинише као релативна устаљеност минимално две компоненте, од којих ниједна не мора нужно да буде базични елемент, омогућило је издвајање посебне супкласе структурних фразеологизама, који су и у фразеологији савременог немачког језика, али и у фразеологији минулих епоха у системском смислу остали још увек неописани.

Структурни фразеологизми дефинишу се као периферан и малобројан скуп фразеологизама сачињен од вишечланих јункција и предлога, који се од централних фразеолошких супкласа у функционалном смислу разликује на основу своје примарне функције морфосинтаксичког и логичко-семантичког структурисања јединица изнад нивоа речи. У формалном смислу се од прототипичних фразеологизама разликују по типизираним процесима примарне фразеологизације, која је праћена граматикализацијом, и по изузетно ретко присутном базичном елементу.

Фразеолошка обележја срвн. структурних фразеологизама у системском смислу треба пре свега сагледавати у могућности редупликације компонената, њиховој израженој позиционој стабилности, компонентској отворености праћеној факултативношћу, али и компонентским алтернацијама. У извесној мери могу да показују тенденцију ка задржавању старијег језичког стања на фонетском и морфосинтаксичком нивоу, а веома ретко могу да садрже и уникатне компоненте, што представља еминентно фразеолошко обележје. За разлику од прототипичних фразеолошких супкласа, структурни фразеологизми имају изражену тенденцију ка фразеолошким инкорпорацијама.

С обзиром на типизiranу примарну фразеологизацију, уникатне компоненте, могућу редупликацију, а тиме и компонентску хомоморфност, највише сличности показују са геминатним и моделираним фразеологизмима у ужем смислу.

ЛИТЕРАТУРА

- Behaghel, O., *Deutsche Syntax. Eine geschichtliche Darstellung. Band III: Das Satzgebilde*, Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1928.
- Bilandžija, S., *Slaganje u skandinavskim jezicima – prototip i periferija*, Beograd, FOKUS, 2017.
- Brugmann, K., *Grundriß der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Zweiter Band. Zweiter Teil*, Straßburg, Verlag Karl J. Trübner, 1967.
- Brugmann, K., *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen*, Berlin-Leipzig, Walter de Gruyter & Co., 1922.
- Burger, H., „Alte und neue Fragen, alte und neue Methoden der historischen Phraseologie“. У: *Aspekte der historischen Phraseologie und Phraseographie*, Natalia Filatkina et al. (Hrsg.), Heidelberg, Universitätsverlag WINTER, 2012, стр. 1–20.
- Burger, H., *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, Berlin, Erich Schmidt Verlag, 2003.
- Burger, H., Linke, A., „Historische Phraseologie“. У: *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung. Zweiter Halbband*, Werner Besch, Oskar Reichmann, Stefan Sonderegger (Hrsg.), Berlin-New York, Walter de Gruyter, 1985, стр. 2018–2026.
- Đurović, A., Ivanović, B., Srdić, S. et al., *Deutsch-serbische kontrastive Grammatik. Teil IV: Partikeln*, Hamburg, Verlag Dr. Kovač, 2017.
- Engel, U., *Deutsche Grammatik*, München, Iudicium, 2004.
- Zifonun, G., Hoffmann, L., Strecker, B. et al., *Grammatik der deutschen Sprache. Band I*, Berlin-New York, Walter de Gruyter, 1997.
- Ивановић, Б., *Рецесивна обележја немачких фразеологизама и тенденције нивелације према савременом језичком стању*, необјављена докторска дисертација, Београд, Филолошки факултет, 2012.
- Ivanović, B., „Uzroci izumiranja biblijskih frazeologizama u nemačkom jeziku“. *Philologia*, 4 (1), 2006, стр. 27–33.
- Ивановић, Б. Д., „Формална обележја компаративних фразеологизама у средњевисоконемачком језику“. *Филолог*, XII, 23, 2021, стр. 363–379.
- Ивановић, Б. Д., „Геминатни фразеологизми средњевисоконемачког периода“. *Анали Филолошког факултета*, I, 24, 2012, стр. 285–298.
- Ivanović, B. D., „Morfosintaksičke specifičnosti nominalnih unikalnih komponenata u nemačkoj frazeologiji“. *Анали Филолошког факултета*, XXVI, II, 2014, стр. 39–51.
- Jäger, A., „it eynde ander manier dan nu“. Historische Variation bei Vergleichskonstruktionen“. У: *Grammatische Variation. Empirische Zugänge und theoretische Modellierung*, Marek Konopka & Angelika Wöllstein (Hrsg.), Berlin-Boston, De Gruyter-Mouton, 2017, стр. 65–84.

Kostić-Tomović, J., *Tvorba reči u savremenom nemačkom jeziku*, FOKUS, 2013.

Костић-Томовић, Ј. К., Ивановић, Б. Д., „Унутрашња редупликација у немачком језику између језичке историје и актуелних тенденција”. У: *Компаратистичка истраживања. Зборник филолошких прилога у част проф. др Ради Станаревић, Анђелка Крстановић & Љиљана Аћимовић* (ур.), Бања Лука, 2019, стр. 248–259.

Matеšić, J. et al., *Hrvatsko-njemački frazeološki rječnik*, Zagreb-München, Nakladni zavod Matice hrvatske – Verlag Otto Sagner, 1988.

Palm, Chr., *Phraseologie. Eine Einführung*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 1997.

Paul, H., *Mittelhochdeutsche Grammatik*, Tübingen, Max Nimeyer Verlag, 2007.

Paul, H., *Deutsche Grammatik. Band IV: Syntax (Zweite Hälfte)*, Halle (Saale), VEB Max Nimeyer Verlag, 1959.

Pilz, K. D., *Phraseologie*, Stuttgart, J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1981.

Römer, Chr., Matzke, B., *Lexikologie des Deutschen. Eine Einführung*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 2005.

Sabitova, M., „Zur Entwicklung der Phraseologie als selbständiger linguistischer Teildisziplin in der Sowjetunion”. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache*, 98, 1977, стр. 112–130.

Schmidt, W., *Geschichte der deutschen Sprache*, Stuttgart-Leipzig, S. Hirzel Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft, 1996.

Stepanova, M., Černyševa, I., *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*, Moskau, Verlag „Hochschule”. 1975.

Fleischer, W., *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, Tübingen, Nimeyer Verlag, 1997.

Fleischer, J., Schallert, O., *Historische Syntax des Deutschen*, Tübingen, Narr Francke Attempto Verlag, 2011.

Friedrich, J., *Phraseologisches Wörterbuch des Mittelhochdeutschen*, Tübingen, Max Nimeyer Verlag, 2006.

Häusermann, J., *Phraseologie. Hauptprobleme der deutschen Phraseologie auf der Basis sowjetischer Forschungsergebnisse*, Tübingen, Niemeyer Verlag, 1977.

Heine, A., „Wie viel Polylexikalität braucht ein Phraseologismus?”. У: *Europhras 2008*, Jarmo Korhonen, Wolfgang Mieder, Elisabeth Pirainen et al. (Hrsg.), Helsinki, Institut für moderne Sprachen, 2010, стр. 11–18.

MITTELHOCHDEUTSCHE JUNKTOREN ALS STRUKTURELLE
PHRASEOLOGISMEN

(Zusammenfassung)

Die vorliegende Arbeit ist bestrebt, mittelhochdeutsche zwei- und mehrgliedrige Junktoren als strukturelle Phraseologismen darzustellen, was durch ein neues und redefiniertes Konzept der Polylexikalität in der deutschen Phraseologie ermöglicht wurde. Die redefinierte Auffassung der phraseologischen Polylexikalität geht davon aus, dass der Phraseologismus nicht unbedingt ein Basiselement in seiner Formativstruktur beinhalten muss, sondern dass diese lediglich aus Verknüpfungselementen bestehen kann.

Strukturelle Phraseologismen werden in der vorliegenden Arbeit als eigenständige, periphere und nicht so zahlreiche phraseologische Subklasse definiert, bei der das Basiselement fakultativ sein kann und die sich funktional von den prototypischen phraseologischen Subklassen dadurch unterscheidet, dass sie ausschließlich der morphosyntaktischen Strukturierung von Phrasen und Sätzen dient.

Aus der Analyse der mittelhochdeutschen Junktoren, aufgefasst als strukturelle Phraseologismen, die in der bisherigen Forschung noch nicht aus dieser Perspektive erforscht wurden, ist zu schließen, dass sie sich durch mögliche Reduplikation von Komponenten, ausgeprägte positionelle Stabilität, einen höheren Grad der Auslassungsmöglichkeit von Komponenten sowie durch einen häufigen Austausch gegen andere phraseologische Komponenten auszeichnen. Darüber hinaus kann bei den mittelhochdeutschen Junktoren als strukturellen Phraseologismen auch die Tendenz festgestellt werden, Reflexe des älteren Sprachzustandes auf der phonetischen, morphosyntaktischen und Komponentenebene zu zeigen.

Schlüsselwörter: struktureller Phraseologismus, primäre Phraseologisierung, Reduplikation von Komponenten, Basiselement, phraseologische Inkorporierung.

Примљено 28. августа 2021, прихваћено за објављивање 8. јуна 2022. године.